

ЕВОЛЮЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ. В США

EVOLUTION OF LAND RELATIONS AND THEIR LEGAL REGULATION IN XVIII – BEGINNING XX CENTURY IN THE USA

Стеценко Н.С.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті відображено історико-правове дослідження еволюційного розвитку та законодавчого регулювання земельних відносин у XVIII – на початку XX ст. в США, що є важливою умовою їх сутності. Це дослідження допоможе розкрити різноманіття проблем щодо земельних відносин у вказаний період і показати шляхи їх вирішення.

У статті здійснено екскурс передумов і причин переселення англійських підданих до Північноамериканських колоній, що здебільшого було пов'язано саме з проблемами, які випливали із обезземелення селян. Також проаналізовано низку законодавчих актів та інших державних документів, які свідчать про те, що врегулювання земельних відносин було актуальним майже з моменту заснування колоній, що позначилося на поступовому економічному зростанні США. Також у дослідженні відображено, що земля позначалися на розвитку багатьох соціальних інститутів США.

У статті виявлено безпосередній зв'язок перемоги в Громадянській війні 1861–1865 рр. в США із виданням Авраамом Лінкольном Закону про гомстеда (1862 р.), за яким особам, які брали участь у війні, наділяли ділянки землі на дуже вигідних умовах, що позначилося на бойовому настрої учасників війни. В дослідженні також відображені події періоду з XVIII – на початку XX ст., які прямо пов'язувалися з вирішенням земельних питань, а саме відносини федерального уряду з колишніми жителями Північної Америки – індіанцями та з колишніми рабами – неграми. При цьому, спираючись на низку документів, показано боротьбу фермерів за свої права, в тому числі й за земельні. У статті доведено, що саме досліджуваний процес становлення і розвитку США визначив магістральний шлях розвитку держави до демократії, законності, вільного підприємництва, зокрема фермерства, де врегулювання земельних відносин і їх правове закріплення відіграло важливу роль.

У статті акцентовано увагу на активній державній підтримці фермерства шляхом надання агрономічної допомоги в різних формах, що забезпечувало стійке функціонування агропромислового комплексу і елективної соціально виробничої інфраструктури в сільській місцевості. При цьому відображено й процес консервації сільськогосподарських земель, чутливих до господарського використання, а також їх захист, що на початку XX ст. стало основним напрямом державної політики США у сфері земельних відносин.

Ключові слова: США, фермери, земля, законодавство, врегулювання, капіталізм, відносини, землеволодіння, землекористування.

The article reflects the historical and legal study of the evolutionary development and legislative regulation of land relations in the XVIII – beginning of XX centuries. in the US, which is an important condition of their essence. This study will help to reveal the variety of problems of land relations in the specified period, and to show ways to solve them. The article outlines the prerequisites and reasons for the relocation of English subjects to the North American colonies, which is largely due to the problems that have arisen from landless peasants. It also analyzes a number of legislative acts and other government documents that show that land settlement has been relevant almost since the establishment of the colonies, which affected the gradual economic growth of the United States. The study also shows that land and its associated land have affected the development of many US social institutions.

The article identifies a direct link between the 1861–1864 Civil War victory in the United States and the Lincoln Homestead Act (1862), by which persons who participated in the war were granted land on very favorable terms, affected the combat mood of the war participants. This study also reflects the events of the period from the eighteenth to the early twentieth centuries, which directly related to the settlement of land issues – namely, the relationship of the federal government with the former inhabitants of North America – Indians, and with former slaves – blacks. At the same time, based on a number of documents showed the struggle of farmers for their rights, including land.

Therefore, the article proves that the process of formation and development of the United States is the one that determined the main path of state development to democracy, legality, free enterprise, in particular agriculture, where the regulation of land relations and their legal consolidation played an important role.

The article focuses on active state support for agriculture through the provision of agronomic assistance in various forms, which ensured the sustainable functioning of the agro-industrial complex and the formation of elective social production infrastructure in rural areas. At the same time, the article reflects the process of conservation of agricultural lands sensitive to economic use, as well as their protection, which at the beginning of the XX century became the main focus of US state policy in the field of land relations.

Key words: USA, farmers, land, legislation, regulation, capitalism, relations, land tenure, land use.

Постановка проблеми. Серед багатьох правових явищ, які стали об'єктом наукового аналізу представників науки держави і права, останнім часом привертують увагу такі явища як «земельні відносини», «фермерське господарство», «ринок землі» тощо. Це насамперед пов'язано з земельною реформою, яка відбувається в Україні та потребує розв'язання багатьох проблем, в тому числі і врегулювання взаємовідносин між центральною та місцевою владою, а також врахування соціально-економічних інтересів різних регіонів держави у земельних питаннях. Тож для ефективного і дієвого вирішення цих проблем поряд зі здобутками науки, практики, зарубіжного досвіду доречним буде і використання інформації про вирішення земельних питань і правового їх регулювання в XVIII – на початку XX ст. у США. Ця тема не була піддана ретельному теоретичному аналізу, хоча і містить цікаві та корисні надбання, зокрема щодо розвитку фермерства, землекористування, землеволодіння, меж втручання держави в ці процеси, що і є актуальним.

ристування, землеволодіння, меж втручання держави в ці процеси, що і є актуальним.

Стан опрацювання. Загалом історико-правовою наукою накопичено досить широкий пласт фактичного матеріалу з питань еволюції земельних відносин і правового регулювання у XVIII – на початку XX ст. в США. Різні аспекти еволюції земельних відносин та їх правового регулювання у XVIII – на початку XX ст. в США перебували і залишаються в полі інтересів як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників різних періодів: Л.І. Дембо, Б.М. Шпотов, М.Ю. Галятін, А. Гуковський, А.І. Белявська, Д.О. Заславський, А.В. Бабін, К. Мак-Вільямс, А. Токвіль, Г. Фр. Кольб, Д.В. Дрепер, М.М. Ковалевський, В.В. Речицький, А.В. Кольбенко, К.М. Ніколаєць. Всі вони звертали увагу на проблеми, причини, способи, засоби, наслідки завоювання Північної Америки, законотворчі процеси, приділяючи значну увагу питанням

землекористування, землеволодіння та законодавчому закріпленню земельних відносин.

У роботі дослідника Д.О. Заславського приділена значна увага вирішенню земельних питань з моменту заснування США. Найбільш висвітленні ним проблеми – набуття селянами (фермерами) земельних наділів до Громадянської війни 1861–1865 рр. і після неї. Він наголошував, що саме селяни (фермери) вибороли право на отримання землі за Законом про гомстеда 1862 р.

Сучасний український дослідник А.В. Кольбенко лише торкнувся земельних питань у своїй праці. Дослідники ХХ ст. Л.І. Дембо, Б.М. Шпотов і М.Ю. Галятін присвятили свої праці здебільшого правовому регулюванню земельних відносин з моменту заснування США, при цьому висвітлювали і боротьбу фермерів за свої права – право на землю, на вільне володіння нею, показали роль держави в цих процесах.

Сучасні українські науковці також торкалися питань врегулювання земельних відносин у вказаний період. Авторка К.М. Ніколаєць висвітлила роль і значення жіноцтва в період Громадянської війни 1861–1865 рр., зокрема їх роль в управлінні фермами і плантаціями, що пов'язувалося з земельним питанням. Український дослідник В.В. Речицький з позиції імперативу толерантності звернув увагу на те, що нетерпимість в англійському суспільстві відіграла значну роль в освоєнні США.

Французький дослідник ХІХ ст. А. Токвіль висвітлив політичні, моральні та економічні аспекти державотворчих процесів в США у ХVІІІ – на початку ХХ ст., приділяючи значну увагу вирішенню земельних питань. Американські науковці К. Мак-Вільямс, Д.В. Дрепер ретельно дослідили питання вирішення земельних питань від початку заснування Сполучених Штатів, звертаючи найбільшу увагу на те, що капіталізм і розвиток земельних відносин були взаємопов'язані між собою.

Мета статті полягає у всебічному дослідженні еволюції земельних відносин в США у ХVІІІ – на початку ХХ ст. і детальному аналізі запропонованого етапу, зосередженні уваги на найважливіших історичних документах і законодавчих актах, які стали підґрунтям врегулювання земельних відносин в США у вказаний період.

Вклад основного матеріалу. Заснування та розвиток англійських колоній на Атлантичному узбережжі Північної Америки мало декілька причин. Однією з них була проблема вирішення земельних питань і їх законодавчого закріплення, що розширювало пригноблення англійських селян і суттєво підсилювало Буржуазною революцією в Англії. При цьому ідея обов'язкового поділу общинних земель, обгороджень [1, с. 489], осушення боліт за умови земельних концесій на користь осушувачів, розділ общинних пасовищ між земельними власниками і їх спадковими орендарями, насильницькі захоплення ленд-лордами пасовищ, які знаходилися в общинному користуванні – все це призвело до падіння середньовічної системи общинного землекористування та підведення всіх видів земельного тримання під один загальний тип – вільного відпущення селян на волю без наділення їх землею, заміну спадкової і пожиттєвої оренди короткостроковою, яка не забезпечувала життєдіяльності фермерського господарства [1, с. 496].

Зменшення ріллі та розширення вівчарства, переміщення багатств в оточенні поміщиків, орендарів і сільських робітників, збільшення земельної ренти зумовило виникнення процесу легального захоплення середніми класами залишків церковного землеволодіння. При цьому повне зникнення домінального фонду, падіння заробітку в селах призвело до соціальних контрастів і конфліктів, зумовило від'їзд багатьох людей до Північної Америки. Тож земельні відносини в Англії та їх законодавче закріплення здебільшого відіграли значну роль у заснуванні і розвитку північно-американських колоній, які в подаль-

шому трансформувалися у могутню державу – Сполучені Штати Америки [1, с. 479–481].

Окрім гніту економічного, англійські піддані зазнавали гніту і релігійного, що спонукало спочатку пуритан, потім католиків, баптистів, квакерів шукати кращого життя на узбережжі Атлантики [2, с. 19]. За влучним висловленням зnanого дослідника цих подій А. Токвіля уряд метрополії і король Карл I всіляко намагалися витіснити до колоній прихильників пуританізму як зародків суспільних хвилювань та елементів нових революційних подій [3, с. 26].

Колоніальне управління Англією Атлантичним узбережжям Північної Америки почалося з 1607 р., коли англійськими переселенцями було засновано форт Джеймстаун. Влада метрополії всіляко насаджувала в колоніях феодальні порядки. Король наділяв землями, дарував хартії з правом заснування манорів із залежним населенням, де дозволялися і феодальні суди. Наявність значної кількості вільної землі та незначна чисельність населення дозволили затвердитися тільки таким елементам феодалізму: велике землеволодіння, майорат, феодальна рента, всілякі обмеження феодального характеру. Але в північних колоніях досить рано спостерігався розвиток капіталістичних відносин, а потік переселенців на ще не колонізовані землі та зародження квакерства, забороненого Англією, призводили до утворення вільних фермерських господарств, які визначали капіталістичний початок і в розвитку сільського господарства [4, с. 7–12].

Подальше зміцнення буржуазних виробничих відносин в Англії позначилося на домінуванні в північних колоніях фермерських господарств. У південних же колоніях утверджувалося велике плантаційне господарство, в якому використовувалася праця рабів-негрів, завезених з африканських країн (спочатку становили майже 40% робітників). Населення англійських колоній поступово зросло [4, с. 13]. Однак з подальшим розвитком колоній стало зрозумілим, що елементи феодалізму, рабська праця, політична роз'єднаність колоній, пригноблююча політика метрополії стали на перешкоді розвитку капіталізму. Постає велика потреба у знищенні феодалізму, об'єднанні колоній між собою та звільненні від влади метрополії, у здобутті можливості розвивати сільське господарство на нових землях.

Необхідно звернути увагу на те, що проблема врегулювання земельних питань на території північноамериканських колоній простежувалася ще задовго до революції 1775 р. в 1748 р. на з'їзді делегатів від колоній в місті Олбані (штат Нью-Йорк) у проєкті Франкліна про об'єднання колоній в одну унію містилися положення і про врегулювання земельних відносин. З огляду великої потреби в коштах у проєкті Франкліна пропонувалося стягувати річну ренту з нових поселенців, які оселилися на землях, куплених в індіанців. При цьому розпорядження цією земельною площею, яка увійшла до складу колоній, її продаж повинні бути в юрисдикції центрального уряду.

Проєкт Франкліна зустріли співчутливо, але королем Англії він санкціонований не був через побоювання зростання самостійності і демократизації американських колоній. Початок американської унії було покладено під час війни з Англією. На скликаному в 1774 р. Конгресі всіх колоній насамперед був складений протестний документ проти англійської політики. Вже 21 липня 1775 р. на другому Конгресі Франклін запропонував новий конституційний проєкт, в якому поряд з іншими положеннями містилися і положення щодо врегулювання земельних питань. 11 червня 1776 р. була призначена комісія для складання Декларації незалежності, в цей же день було обрано комісарів для вироблення проєкту конфедерації між окремими колоніями [1, с. 285–301].

Прийнята 4 липня 1776 р. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки проголошувала фундаментальні людські цінності: всі люди створені рівними,

до невідчужуваних прав належать життя, свобода, прагнення до щастя. Пункти Декларації незалежності США свідчили про те, що життєві інтереси колоністів порушувалися англійським парламентом і королем у сфері земельних відносин. Прийнятий в 1763 р. указ короля про заборону поселення за Алегани негативно позначився на незаможних колоністах-орендарях, які прагнули йти на захід за Алегани, щоб не залежати від великих землевласників. З огляду на те, що хижацька система ведення плантаційного господарства могла існувати лише за умови безперервного захоплення земель, при безперервному просуванні на захід. Тож королівський указ 1763 р. був невідгукний для землевласників південних плантацій, а також спекулянтів земельними наділами. При цьому указ був вигідний англійській буржуазії та купцям. Останні, не претендуючи на землі індіанців, мали з ними торгівлю хутром, отримуючи великі прибутки [5, с. 585–586].

Виробляючи статті Конфедерації 1781 р., в питанні погодження відносин між штатами і федеральним урядом також порушувалося земельне питання, зокрема передача великих земельних угідь на захід від Алеганських гір [1, с. 301–302]. В статтях Конфедерації (1781 р.) містилися й положення про те, що внесок до загальної скарбниці Сполучених Штатів зроблено співрозмірно цінності земель після здійснення їх оцінки [6, с. 52–60].

В 1784–1787 рр. Конгресом США було прийнято Великий Ордонанс, внаслідок чого західні землі оголошувалися державними, створювався фонд державних земель, а населення отримало право заселяти вільні території на Заході. Це рішення виявилось результатом перемоги США в війні за незалежність і логічним завершенням гострої класової боротьби, яка розвивалася навколо питання долі західних земель. Видання цього документу було зумовлено і спробою відволікти населення від намагань революційним шляхом боротися за скасування боргів, покращення умов праці, розширення політичних прав. Це дало можливість представникам буржуазії цілком таємно на конвенті 1787 р., який відбувся в Філадельфії, розпочати розробку нової Конституції [7, с. 165].

Після прийняття Конституції США розпочався процес формування виконавчої влади, яку очолював президент. Як очільник виконавчої влади він мав право призначення на службу своїх найближчих агентів – міністрів. З 1870 р. розпочався процес утворення міністерств. Міністерство землеробства було утворено останнім – в 1889 р. [1, с. 351–353]. Сполученні Штати, заявивши в своїх документах про незалежність, звільнилися від англійського володарювання, започаткували республіканські принципи правління, коли на той час у Європі панував абсолютизм. Здебільшого колонії засновувалися і розвивалися в процесі боротьби за віротерпимість, яка підсилювала прагнення до громадянської свободи [8, с. 418]. Також суттєво зросли досягнення і в сільському господарстві. Наприклад, у 1783 р. оброблювалося тільки 1,12 млн акрів землі, то вже в 1870 р. її кількість зросла до 188,921099 млн акрів [8, с. 426].

Англійські переселенці на початку XVII ст., облаштуваючись на землях Північної Америки, не повністю відкидали англійські порядки. Це спостерігалося при запровадженні різних установ і організацій, а також при утворенні законодавства. Переселенці здебільшого належали до тих прошарків суспільства, які зазнавали політичного й економічного тиску землевласників. Тому на новій землі вони відкидали всілякі спроби тиску, підтримуючи демократичні тенденції партії левелерів, які в епоху Кромвелля призивали до зрівняльної політики. Тож державні заклади колоній були демократизованими англійськими утвореннями, але не можна сказати, що демократичний напрям розвитку США повністю закріпився в колоніях.

Зокрема, губернаторів не обирали, а призначали Нижньою і Верхньою палатами парламенту. Конституції окре-

мих штатів закріплювали правила про те, що губернатор мав належати до землевласницького класу. При цьому в багатьох штатах закріплювався високий майновий ценз – від кандидата на посаду губернатора вимагалось володіння землею (500 акрами фригольду), де повна власність повинна становити суму в тисячу і більше фунтів стерлінгів [1, с. 277]. Необхідно наголосити, що виборцями могли бути лише власники нерухомості або фригольду, володіння повинно було бути не менше 50 акрів землі. Також існували і вимоги до кандидатів на посади депутатів. Зокрема, в штатах Луїзіана і Міссісіпі необхідно було мати земельну власність. У деяких конституціях штатів було закріплено мінімум кількості акрів землі. Наприклад, у штаті Міссісіпі – 150 акрів, що і давало право на обрання в депутати.

13 липня 1787 р. було прийнято Ордонанс щодо управління територією Сполучених Штатів на північному заході від річки Огайо, яка визначалася як один округ. Цей законодавчий акт, не дивлячись на попереднє прийняття демократичної по-своєму характеру Декларації незалежності (1776 р.), містив положення про призначення губернаторів округу, інших керівних органів та наділення їх значною кількістю землі, проти чого протестували фермери та інші збіднілі члени суспільства.

Наприкінці XVIII – в першій чверті XIX ст. в прийнятих доповненнях до багатьох конституцій штатів майновий ценз було відмінено, а депутатам вже призначалася заробітна платня [1, с. 279–282]. При цьому знаний дослідник в царині американської демократії Е. Шенкмен вважав, що революція поступово руйнувала встановлену систему, «коли право голосу залежало від власності на землю, і високі посади зазвичай були закріплені за найбагатшими виборцями» [9, с. 248–252].

З огляду на те, що населення англійських колоній поступово зростало, держава намагалася врегулювати процес імміграції та натуралізації в США (в 1760 р. тут налічувалося 1,6 млн колоністів, в 1775 р. їх кількість зросла до 2,6 млн). Держава не була байдужа і до питань громадянства. В усіх цих процесах держава завжди проводила певну класову політику, яка відображена в законодавчих та інших нормативних актах, насамперед в правовому регулюванні допуску іммігрантів в США історично незмінно стикалися дві нібито протилежні тенденції. З одного боку відчувалося прагнення обмежити в'їзд і правоздатність іммігрантів, щоб гранично зменшити можливість їх впливу на політичне життя, з іншого – заокеанська республіка потребувала безперервного потоку іммігрантів, праця і енергія яких сприяли б її економічному зміцненню.

Першим федеральним законом, який порушував імміграційні проблеми, був закон 1819 р., спрямований на визначення умов в'їзду іммігрантів і їх суворого обліку. В 1853 р. при Конгресі був створений комітет для вивчення проблем імміграції. Результатом діяльності комітету був закон 1855 р., який регламентував порядок прибуття іммігрантів з Європи в Америку. У 1864 р. був прийнятий закон, спрямований на заохочення імміграції, який передбачав введення посади комісара з імміграції. Право призначати комісара надавалося президенту. Загалом законодавство до останньої чверті XIX ст. практично не перешкождало вільному доступу іммігрантів і навіть всіляко заохочувало імміграцію в США. У 80-ті роки стали все голосніше говорити на користь якщо не заборони, то різкого обмеження імміграції. Справа в тому, що в країні швидко відбувався процес концентрації капіталу. В силу цього й низки інших причин хвиля ворожості до іммігрантів поступово зростала.

Що ж до подальшого обмеження імміграції, то закони 1875 і 1882 рр. встановили перші юридичні перешкоди імміграції. Згідно з цими законами в Сполучені Штати не допускалися злочинці, повії та душевнохворі, а також

люди, які за висновком імміграційних властей були не в змозі прогодувати себе. Трохи згодом з'явилися закони, які забороняли в'їзд в країну іноземців за трудовим контрактом. Наприклад, у 1882 р. Конгрес прийняв законопроект, який забороняв китайським робітникам в'їзд до Сполучених Штатів упродовж десяти років з моменту вступу закону в дію [10, с. 291–293].

Становлення Сполучених Штатів Америки було пов'язано з урегулюванням земельних відносин. Земля та доходи від неї були тісно пов'язані з розвитком багатьох соціальних інститутів. Одним із них був інститут початкового навчання населення. Необхідність освіти пояснювалася можливістю читати Біблію, на чому наполягали релігійні кола. Читання Біблії було обов'язком усіх віруючих, що передбачало знання грамоти. Релігійна свобода та відділення церкви від держави зумовили запровадження в США світської загальнодоступної початкової освіти. Відповідні положення закріплювалися у законодавстві штатів Масачусетс, Віргінія [11, с. 485–486].

Необхідно наголосити, що з 1785 р. в руках федерального уряду було сконцентровано значні площі пустопорожніх земель. Скориставшись цим, Конгрес практично здійснив думки про безоплатну і світську початкову освіту. Закон 1785 р. про устрій північно-західної території, тобто земель на захід від Алеганських гір і на північ від річки Огайо, регламентував, щоб при продажу національних земель (усіх пустопорожніх) відчуження здійснювалося общинними округами в 36 квадратних миль кожний. Округи повинні поділятися на секції, які займають цілісну квадратну милю або 640 акрів. Поряд із цим закон вказував на те, що не вся земля у відведеному для продажу окрузі мала переходити до рук приватних власників. Цілісна секція не підлягала продажу, а надходила на потреби народної освіти цього штату, де знаходиться відчужуваний округ. Агітатором цього проекту був доктор В. Реш із Пенсильванії, пропаганда якого в подальшому перейшла в конгрес США, де була підтримана Джефферсоном і Мадисоном.

Наступний закон прийнятий на розвиток початкової освіти 1787 р. він містив положення про те, що в кожному общинному окрузі із 36 квадратних миль 1/36 частина, тобто квадратна миля, використовується на потреби початкової освіти. В 1848 р. ділянка, яка йшла на потреби початкової освіти, була подвоєна. Закон 1787 р. зумовив запровадження положень про надання земель для потреб освіти в Конституції багатьох штатів. При цьому заборонялося витрачати кошти за відчуження землі на інші, крім освіти, цілі, а також рекомендувалося піклуватися про даровані землі. Положення окремих конституцій штатів чітко вказували на світський характер освіти і її доступність для послідовників усіх вірувань і культів. Наприклад, Конституція штату Канзас 1858 р. трактує: «Ніяка секта не може привласнити собі розпорядження шкільним фондом, головну статтю якого складає дохід від земель, відведених урядом Сполучених Штатів на потреби народної освіти» [1, с. 397–400]. При цьому в Ордонансі щодо управління територією Сполучених Штатів на північний захід від річки Огайо від 13 липня 1787 р. в статті III визначено, що «релігія, мораль і знання необхідні для хорошого управління і щастя людства, школи і засоби будуть завжди заохочуватися» [12, с. 356]. Вже у 1863 р. Конгрес розподілив велику кількість земель між різними штатами для заснування на них вже вищих навчальних закладів [10, с. 168].

Урегулювання земельних питань позначилося і на політичній сфері американського суспільства. Конфлікти між Демократично-республіканською партією, на чолі якої стояли Т. Джефферсон, Дж. Медісон та інші, та Федералістською партією на чолі з Дж. Вашингтоном, О. Гамільтоном, Дж. Адамсоном стосувалися її земельних питань. Представники плантаторського півдня Джефферсон,

Медісон вбачали незалежність у володінні землею та в розвитку сільського господарства, а республіканський характер розвитку держави можливий лише за умови переважної чисельності фермерів серед населення. Улюблена фраза Т. Джефферсона свідчила про те, що «ті, хто працює на землі, – це обраний Богом народ» [9, с. 248–249].

Керівництво Сполучених Штатів розуміло, що високопродуктивне сільське господарство можливе лише за активної державної підтримки, поряд із якою передбачалися й механізми саморегуляції ринку. З огляду на те, що сільське господарство вбачалося як найважливіший сегмент економіки для свого нормального розвитку потрібну довгостроковий процесів і програм агрономічної допомоги. «Декаданс сільського господарства держави є декаданс народний», – так закінчив свою промову на багатолюдному з'їзді фермерів і агрономів президент однієї з великих залізничних компаній в Сполучених Штатах, який брав активну участь в тому суспільному русі.

Було зрозуміло, що зростання продуктивності землеробської праці тісно і нерозривно пов'язано зі зростанням як загального, так і спеціального сільськогосподарського культурного рівня всього фермерського населення країни. На той час при 30 мільйонах землеробського населення американці витрачали на агрономічну допомогу приблизно 17 мільйонів доларів на рік. При цьому вся діяльність американських досвідних станцій із річним бюджетом у 6 мільйонів доларів і половина роботи Вашингтонського Департаменту землеробства, бюджет якого перевищував 35 мільйонів доларів на рік, діяльність сільськогосподарських рад в окремих штатах – все було спрямовано на агрономічну допомогу населенню.

До цього ж щорічно між фермерами розповсюджувалися мільйони екземплярів сільськогосподарських книжок і брошур. Одних так званих фермерських бюлетенів в 1909 р. було розповсюджено Вашингтонським Департаментом землеробства більш ніж 7 мільйонів екземплярів. При цьому передбачалося, що п'ять мільйонів фермерів, їх жінок і дітей найближчим часом будуть охоплені тією чи іншою формою агрономічної допомоги. Десятки тисяч сільськогосподарських товариств, фермерських клубів та інших організацій виявляли до цього жвавий інтерес. Для повного успіху справи необхідно було залучити всю фермерську масу і не тільки повідомити їй ті або інші відомості, але й навчити втілювати ці здобутки пізнання у своїй повсякденній роботі [13, с. 5–6].

Адміністративні органи як органи громадського управління відігравали значну роль в організації агрономічної допомоги населенню Сполучених Штатів. Це були федеральний Департамент землеробства у Вашингтоні, «Сільськогосподарські ради» в окремих штатах, які замінювали в деяких випадках «штатні Департаменти землеробства» та Університетські ради.

Виконавчими органами були відділи агрономічної допомоги при сільськогосподарських коледжах (інститутах), окремі відділи коледжів і станцій, особи або установи, керівні організації так званих фермерських інститутів, різні сільськогосподарські товариства, залізничні компанії і деякі інші приватні установи. В результаті систематизації цієї справи державою були організовані «відділи агрономічної допомоги» у 33 із 47 штатів і територій. Перший із них виник у 1901 р., три – в 1905 р., п'ять – у 1907 р., три – в 1908 р., дев'ять – у 1909 р. [13, с. 11–13].

Форми, в яких виявлялася агрономічна допомога населенню, в Америці були дуже різноманітні. Важливою формою було розповсюдження сільськогосподарських знань у вигляді організації «фермерських інститутів» для дорослих фермерів, жінок і молоді. Також діяли інститути на колесах, так звані спеціальні «кукурудзяні», «пшеничні», «маслобійні» потяги, обладнані в кооперації із залізничними компаніями. Організовувалися пересувні сільськогосподарські школи загального типу з групами

по тваринництву, рільництву і домоводству та спеціальні по молочному господарству, садівництву, городництву. Діяли короткострокові курси при агрономічних центрах – загальні з групами по тваринництву, рільництву і домоводству, спеціальні – по молочному господарству, свиноводству, бджільництву, машиноkerуванню, по сільськогосподарському природознавству для викладачів початкових шкіл [13, с. 13–15].

Дієвою формою надання агрономічної допомоги населенню було розповсюдження сільськогосподарських вмінь, в рамках якої відбувалися такі заходи: організація різного роду сільськогосподарських змагань між дорослими фермерами і фермерською молоддю; сільськогосподарська демонстрація на громадських і приватних фермах; організація всіляких виставок крупного і малого районів [13, с. 199–205]. При цьому процес надання агрономічної допомоги регулювався низкою законодавчих актів. Наприклад, Закон від 2 липня 1862 року «Про надання землі Морильському коледжу» започаткував надання громадської землі сільськогосподарським коледжам і коледжам механізації сільського господарства, що в результаті дозволило поєднати науку з практикою, а вже 15 травня 1862 року А. Лінкольн підписав закон про створення Департаменту сільського господарства [13, с. 210–214]. Тож в рамках агрономічної допомоги держава використовувала різноманітні важелі, дія яких створювала сприятливу кон'юнктуру для забезпечення стійкого функціонування агропромислового комплексу і формування ефективної соціально-виробничої інфраструктури в сільській місцевості.

В подальшому основним напрямом державної політики США у сфері земельних відносин стала консервація сільськогосподарських земель, чутливих до господарського використання, та їх захист. Необхідно зауважити, що на початку ХХ ст. (до 1901 р.) до складу державного резервного фонду США входило лише 45 млн акрів. В наступні 7 років за часів правління Т. Рузвельта було включено до резерву держави ще 150 млн акрів землі. На ці його заходи реакція була негативною, особливо з боку власників великих ділянок, які за допомогою спекулятивних угод сподівалися на значні прибутки. Про це вказує внесений у Конгрес більш про заборону придбання будь-яких угідь штатів до державного фонду без згоди Конгресу. Цей документ було передано на розгляд Комітету по суспільних землях, а на адресу Т. Рузвельта зчинився скандал із закидами про узурпацію влади [14, с. 145–198].

Для кращого розуміння впливу земельних відносин на специфічні історичні умови капіталістичного розвитку США необхідно звернути увагу на наявність рабства, збільшення території, а також виникнення гострих протиріч між виробничими силами і виробничими відносинами, які, поглиблюючись, призвели до Громадянської війни 1861–1865 рр.

Необхідно зазначити, що в першій половині ХІХ ст. територія Сполучених Штатів зростає в декілька разів за рахунок купівлі та прямої агресії: у 1803 р. була придбана в Наполеона І за 15 мільйонів доларів величезна Луїзіана. Після американсько-мексиканської війни (1846–1848 рр.) Мексика віддала США Техас, Каліфорнію, Арізону, Нью-Мексико, Неваду, Юту, частину Колорадо. Швидкими темпами зростала кількість населення США – з 5,3 мільйонів осіб в 1800 р. до 23,1 мільйона осіб в 1850 р.

Це пояснювалося швидким економічним прогресом США, наявністю практично необмеженого земельного фонду (з 1804 р. Конгрес встановив ціну за акр вільної землі на заході на рівні 1,64 долара при мінімальному розмірі ділянки в 160 акрів. За 252 долари можна було придбати близько 65 га землі – фантастично дешево як за європейськими мірками [15, с. 185]). Все це сприяло напливу емігрантів з Європи, охопленої полум'я війни.

Сполучені Штати Америки з країни аграрної впевнено перетворювалися на аграрно-індустріальну, і вже

в 1859 р. продукція американської промисловості вперше перевищила вартість сільськогосподарського виробництва. Поряд із цим у такій розвинутій країні як США зберігалося плантаційне рабство. В 1860 р. тут проживало 4 441 830 негрів, з них 3 953 760 осіб були рабами. Налічувалося 385 тис. рабовласників, причому 89% із них володіли не менше, ніж 20 рабами. Справжня південна аристократія формувалася з 10 тис. плантаторів, кожний із яких мав 50 і більше рабів. Вартість 18-річного негра становила в 1821–1825 рр. 334 долари, а в 1856–1860 рр. – 1306 доларів [15, с. 184].

Вигідною справою стало «розведення» негрів на продаж. Водночас дедалі чіткішою ставала різниця в суспільно-економічному розвитку північних і південних територій США. Після успішного завершення англо-американської війни 1812–1815 рр. вперше виявилися принципові суперечності між інтересами штатів промислових і рабовласницьких, північних і південних. Зі збільшенням кількості штатів змінювалася рівновага сил в Конгресі та Сенаті. Оскільки вже з 1 січня 1808 р. заборонявся ввіз у країну чорношкірих невільників, вочевидь зростала тенденція появи штатів нерабовласницьких, де більшість населення становили фермери, а не плантатори та негри-раби [10, с. 130–134].

На президентських виборах 1860 р. перемогу отримав А. Лінкольн (1809–1865 рр.), виходець із фермерської сім'ї, палкий прихильник скасування рабства. Це не влаштувало рабовласницькі штати, і 22 грудня 1860 р. штат Південна Кароліна заявив про свій вихід із Союзу штатів, за яким потім вийшли ще дев'ять рабовласницьких штатів.

12 квітня 1861 р. конфедерати розпочали громадянську війну, що тривала протягом чотирьох років (1861–1865 рр.). Важливим ударом по рабовласництву, а також впливом на перебіг війни було видання А. Лінкольном кількох важливих законодавчих актів. У травні 1862 р. уряд провів через Конгрес Закон про гомстеди – акт для забезпечення земельними наділами тих, хто дійсно оселяється на громадській землі і для забезпечення нагороди солдатам. Прийнятий законодавчий акт містив такі положення:

1) кожна особа, яка є главою сім'ї і якій виповнився 21 рік, яка є громадянином Сполучених Штатів, «ніколи не брала участі у війні проти Сполучених Штатів і не допомогла їх ворогам», мала право з 1 січня 1863 р. на отримання земельної ділянки розміром не більше ста шістьдесяти акрів (приблизно 64 гектари);

2) після сплати десяти доларів особа вступала у володіння зазначеною кількістю землі;

3) після того, як громадянин обробляв протягом п'яти років цю землю, він одержував патент на цю ділянку;

4) особи, які служили в армії чи флоті Сполучених Штатів протягом 14 днів як добровольці або за мобілізації, могли скористатися цим законом, коли їм ще не виповнився 21 рік.

Закон про гомстеди 1862 р. встановив нову форму приватної власності – сімейну, яка характеризувалася низкою специфічних особливостей, що стосувалися суб'єктів права власності, об'єкту, правомочностей власника, участі в цивільному обігу, спадкуванні тощо. Наприклад з метою збереження гомстедів від подрібнення в Конституціях деяких штатів встановлювалася заборона часткового продажу ферм, в інших штатах, де існував вільний продаж ферм, тільки один із подружжя мав право претендувати на законну частку, якщо його не задовольняло розпорядження в заповіті померлого.

22 вересня 1862 р. президент А. Лінкольн випустив Прокламацію про звільнення рабів. Ці акти вирішили головне завдання уряду А. Лінкольна – створення численної боєздатної армії, залучення до неї значної кількості людей, що призвело до корінного перелому під час

громадянської війни і забезпечило перемогу капіталістичної півночі [6, с. 77–78].

Необхідно звернути увагу на те, що після Громадянської війни 1861–1864 рр. практично завершилися процеси як внутрішньої експансії, так і внутрішньої колонізації США. В 1866–1898 рр. значна частина вільних земель (землі корінних народів США) вже була освоєна, що позначилося на формуванні монополістичного капіталізму. Прийнятий в ході Громадянської війни 1861–1865 рр. Закон про гомстеди суттєво прискорив колонізацію земель на захід від річки Міссісіпі, що також сприяло зростанню темпів економічного розвитку [16, с. 69]. Необхідно зазначити, що в період Громадянської війни 1861–1865 рр. спостерігалася нестача у фермерському господарстві на плантаціях чоловічих рук, весь тягар взяли на себе жінки, вмiло і вдало керуючи сільськогосподарською технікою, укладаючи фінансові угоди тощо [17, с. 35].

Необхідно звернути увагу на те, що розквіт економіки США великий проміжок часу відбувався за рахунок рабської праці. До Америки направлялися сотні тисяч чорношкірих рабів, захоплених в Африці. Вивіз рабів із Африки до Америки продовжувався століттями, досягши найбільшого розміру у XVIII ст. Вважають, що в цьому столітті з Африки щорічно вивозили не менше 100 тис. рабів. Деякі дослідники стверджують, що експорт рабів із Африки був набагато більшим і досяг 500 тис. рабів на рік. Настільки великі розміри работоргівлі були викликані виключною вигідністю цього «промислу». Прибуток від торгівлі неграми ледве сягав менше 50%, зазвичай набагато більше – до 180 та 190%. Один звіт (1693 р.) містить такі цифри: рабів придбано на 29 200 ліврів, а продані вони були за 240 тис. ліврів [18, с. 66–67]. Прикладом легалізації державою рабовласництва був Ордонанс щодо управління територією Сполучених Штатів на північному заході від річки Огайо (ст. VI) [12, с. 356]. Щодо питання скасування рабства, то в проєкті Декларації Т. Джефферсоном висловлювалася думка щодо заборони рабства, але погроза деяких колоній щодо виходу з війни з Англією змусила викреслити з тексту документа це положення [19, с. 41].

Очевидним був той факт, що збільшення кількості земельних угідь у Сполучених Штатах відбувалося і за рахунок відбирання, обміну та купівлі їх у корінних народів – індіанців. Необхідно зауважити, що війна індіанців за визволення своїх земель почалася ще до англійської революції. Вождь племені Оттава Понтіак, об'єднавшись з іншими племенами, сподіваючись на підтримку французів готував напади на окремі колонії (1763 р.). Але заключення миру між Англією і Францією, перевага воєнної сили на боці колоністів змусила індіанців відмовитися від подальшої боротьби. Стаття III Ордонансу щодо управління територією Сполучених Штатів на північному заході від річки Огайо начебто містила положення про те, що землі і власність індіанців ніколи не будуть відбиратися без їх згоди, що на їх права і свободу ніколи не будуть посягати, за виключенням справедливих і законних війн, які будуть санкціонуватися Конгресом. Але ж саме війни і велися щодо землі і санкціонувалися Конгресом США [12, с. 356].

По Конституції штату Нью-Йорк 1777 р. правом голосу наділявся «Кожний дорослий чоловік, який мав 6-місячну осілість в кордонах штату і землю, яка коштувала не менше 20 фунтів, або орендар землі, який приносить не менше 40 шилінгів прибутку та сплачує податок цьому штату» (ст. VII). В подальшому Конституція штату від 1821 р. також містила положення про те, що губернатор без земельної власності не мав права обрання на посаду. Конституція від 1846 р. штату Нью-Йорк містила більш демократичні виборчі положення, необтяжені земельними володіннями. Виняток складала лише «кольорові» представники американського суспільства – для отримання

права голосу необхідно було володіти землею вартістю у 250 доларів [12, с. 370–372].

Не обійшлося без вирішення земельних питань і у відносинах із корінними мешканцями Сполучених Штатів – індіанцями. Про це свідчать і деякі законодавчі акти. Зокрема, Договір із вайандоте та іншими племенами (1785 р.) містив положення про умови, за яких Сполучені Штати дарують мир індіанським племенам, але коли «індіанці, які підпишуть цей договір в інтересах усіх їх племен, визнають, що землі на схід, південь і захід від прикордонної лінії, описаної у статті III, на які вказані індіанці претендували раніше, належать Сполученим Штатам. І ні одне з їхніх племен не буде селитися на цих землях або на якій-небудь їх частині» [12, с. 374–376].

Подібні умови були виписані і в Договорі з навахо від 1868 р. Але цей документ мав прогресивні положення щодо наділення землею членів племені навахо, а саме якщо яка-небудь особа, яка належить до названого племені або законно увійшла до нього, є главою сім'ї і побажає почати займатися фермерством, вона буде мати право обрати в присутності та за допомогою агента ділянку землі в межах резервації, яка не перевищує 160 акрів. Ділянка може бути зайнята і залишатися у виключному володінні цієї особи та її сім'ї так довго, як вони зможуть продовжувати її обробляти. Сполучені Штати могли прийняти такі закони відносно відчуження і спадкування землі індіанцями і їх нащадками, які можуть бути визнані потрібними [12, с. 376–378].

Необхідно звернути увагу на те, що більшість державних діячів США періоду революційних подій були великими землевласниками і після революційних подій вбачали необхідність у захисті своїх статків, закликаючи «низів» дотримуватися законів, виконувати вимоги нової адміністрації, вчасно сплачувати податки та борги. «Циркуляр штатам» від 8 липня 1783 р., виданий Дж. Вашингтоном, містив положення про те, що здобуття в тяжких боях свободи не можна розглядати як свавілля. Саме з 1782–1783 рр. і почалися перші повстання «низів» – дрібних фермерів, бідноти, а також військових [20, с. 95–97]. Продовжувалися ці виступи, переважно вже фермерів, і в період Війни за незалежність, і Громадянської війни 1861–1865 рр., що відкинуло тезу про США як про образ «держави загального благополуччя», де панувало фермерство.

До періоду Громадянської війни 1861–1865 і до реконструкції півдня єдина мета протестів фермерів полягала у запровадженні вільного розвитку капіталізму у землеробстві, основою чого був демократичний порядок вирішення аграрного питання. Основні проблеми існування фермерства як дрібного виробника полягали в умовах приватного володіння землею, а загальні умови ведення фермерського господарства – в постійному страху потрапити в боргову кабалу. При цьому, звільнившись від феодалних повинностей, фермери часто потрапляли у залежність до торгової буржуазії. Виступи фермерів мали місце і після революційних подій [20, с. 3–5].

Свідчення масового протистояння фермерів містяться в багатьох історичних документах, зокрема це статті в засобах масової інформації, архівні документи під назвою «Папери Континентального конгресу 1774–1789 рр.», письмове листування воєнного міністра Г. Нокса з президентом Конгресу, офіційні документи губернатора штату Масачусетс Дж. Болдена щодо придушення повстання фермерів під проводом Д. Шейса, матеріали Конгресу США, видані у вигляді багатотомної серії «Америкен Стейт пейперс», де в першому томі містяться свідчення про фермерські рухи 1790-х років, листування вищих державних політичних діячів США – Дж. Вашингтона, А. Галатина, О. Гамільтона та інших, де відображено ставлення вищого керівництва держави до повсталих фермерів і низів. Це ставлення полягало в спробах створити

сильний уряд з метою приборкання демократичних бунтівників, що загрожувало інтересам великих власників. Існували й інші документальні свідчення вказаних подій [20, с. 9–10].

Поряд із вимогами фермерів щодо скасування тяжких податків, призупинення стягнення боргів, демократизації державного і чиновницького апарату все ж не ставився під сумнів принцип існування приватної власності, в тому числі на землю. Це зумовлювало і тактику боротьби: не було спроб відбирання землі, зброя рідко використовувалася. Невдоволені фермери обмежувалися здебільшого «бунтівними зборами» з погрозами збирачам податків, шерифам і суддям [20, с. 186–193].

Що стосується змін у праві, то передбачалося відмовитися від залишків феодальної оренди та перейти до вільної приватної власності на землю. Розвиток капіталістичного способу виробництва вимагав як свободи розпорядження землею, так і свободи користування нею. Вже до середини XIX ст. виробилося поняття «раціонального землекористування» – отримання капіталістичного прибутку. Поставало питання і щодо знищення залишків феодального землекористування та зміни в законодавчому регулюванні цих питань. Це потягло за собою зміни в розвитку правового регулювання земельних відносин. Ці зміни у праві надавали певні гарантії власнику у користуванні землею. Характерною рисою цих гарантій була не скільки охорона права власності на землю, що передбачало невтручання третіх осіб, в тому числі і держави, а майже повну відсутність норм у прецедентному і статутному праві США [21, с. 21–23].

Урбанізація та інші проблеми з інтенсифікацією землекористування показали, що прецедентне право в силу своєї казуїстичності не відповідало викликам часу, тож нормативно-судова система правового регулювання використання землі змінилася нормативно-законодавчою. Було очевидним, що лише закон допоможе забезпечити детальну регламентацію правового режиму земель щодо економічних, соціальних і екологічних особливостей конкретної території. До цього ж лише закон повинен захищати інтереси і права громадян, виконувати головну роль у проведенні всеосяжної політики в формуванні суспільного процесу використання землі, що в результаті вирішило б багато проблем [21, с. 23–24].

З огляду на те, що юридичне оформлення і наукове осмислення проблеми урбанізації державою відкладалося на потім, місцеві органи самоуправління почали встановлювати зони з особливими умовами землекористування, намагаючись якось це врегулювати законодавчо. В 1909 р. в місті Лос-Анджелесі було прийнято Ордонанс, згідно з яким в районах міста відокремлювалася одна селітебна і сім промислових зон. Такі ж правила були прийняті в 1915 р. в п'яти містах США. Прийнятий в 1906 р. Ордонанс в Нью-Йорку встановлював принципову схему зонування в містах. Також державне регулювання зонування в містах започаткував прийнятий у 1924 р. Стандартний уповноважуючий статут штату по зонуванню, який було розроблено Міністерством торгівлі США. Він делегував багато повноважень місцевим органам самоврядування та містив принципову схему зонування. Ця схема як класична в 1926 р. була визнана Конституційним Судом США [21, с. 24–28].

Характерними рисами аграрної економіки землеробних штатів вкінці XIX ст. було поступове зникнення системи кроперства і оренди та заміна їх системою міграційної («вільної праці»), посилення механізованої праці, швидкий процес урбанізації. Як наслідок відбулося витіснення кроперів і орендарів з землі і загострення проблем щодо міграційної праці. Штат Техас був прикладом місцевості зі слабким розвитком економіки. По закінченні Громадянської війни 1861–1864 рр. в штаті налічувалося 182 566 звільнених негрів, які склали 30,2% його населення. На відмінну від інших штатів, у Техасі кроперство і оренда мали свій розвиток з огляду на те, що негри – віль-

новідпущеники цуралися всього, що пов'язувалося з роботою, обираючи становище кропера або орендаря. Але це здебільшого була та ж стара плантаторська система, яка надавала лише імітацію свободи неграм.

Розвиток бавовництва в Техасі перетворив систему кроперства і оренди в постійне джерело сільськогосподарської найманої праці. Так ситуація склалася в середовищі кроперів, орендрів Техасу після їх згуртування за допомогою створеного в 1905 р. «Союзу орендарів». Ця організація досягла деяких успіхів на південному заході США, реорганізувавшись у більш потужну «Земельну лігу». Представники «Союзу орендарів» висунули землевласникам низку вимог щодо покращення умов праці, утворення арбітражного суду, зміну в штаті орендарних платіжів. Звісно ж ці вимоги не були почуті, а система орендарського і коперського землекористування поступово зазнавала краху [22, с. 264–272].

В XIX – на початку XX ст. поступово відбувалися зміни у земельному законодавстві, яке значно розширилося за рахунок норм, які регулювали вже і сільськогосподарське виробництво, збут сільськогосподарської продукції, сільськогосподарський кредит, працю сільськогосподарських робітників, здольщиків, орендарів тощо [23, с. 10–17].

Що стосується питань оренди землі, то вони врегульовувалися окремими штатами, але на початку XX ст. орендні відносини частково регулювалися і федеральним законодавством. Причиною федерального регулювання було погіршення стану в фермерських господарствах і кризових явищ майже в усіх напрямках розвитку сільськогосподарства. Це підтверджується прийняттям «Акту про запровадження корпорації фермерів про створення більш стійкої оренди ферм і будинків при фермах, про усунення економічної нестабільності, яка була результатом деяких існуючих форм оренди ферм, та про інші цілі», названому Законом Б. Джонса про сільськогосподарську оренду від 22 липня 1937 р. [23, с. 50–52].

В умовах розвитку великих капіталістичних ферм набуло значного розвитку орендне право, яке базувалося на принципі свободи договору і було спрямоване на всебічний, безумовний захист інтересів земельних власників, розглядалося як невід'язне землеволодіння. Від договорів оренди необхідно відрізняти договір здольщини – здольщик не мав права володіння і орендну плату вносив у вигляді врожаю, тоді ж як орендар – грошима. Здебільшого здольниками були звільнені після Громадянської війни 1861–1865 рр. негри без землі. Їх становище змушувало найматися для обробки землі на кабальних умовах і сплачувати здольщину із долі врожаю. Поряд із цим як наймані працівники існували кропери – це той самий здольщик, який працює на плантації і отримує заробітну плату після реалізації врожаю земельним власником. Праця кропера була значно дешевшою, при тому він в силу договору не мав права протягом року піти від свого землевласника [23, с. 117–120].

Явище під назвою «сільськогосподарська міграція» також потребувало регулювання. З огляду на те, що на початку XX ст. американське сільське господарство все більше зазнавало тиску монополістичного капіталу, змушувало самостійного фермера кидати землю і шукати кращого життя. Від одного до двох млн сільськогосподарських робітників щорічно кочували Сполученими Штатами в пошуках заробітку з дітьми, дружинами, літніми родичами, зазнаючи значних втрат [22, с. 16–17].

Необхідно зауважити, що Перша світова війна зумовила суттєве підвищення цін на пшеницю. Відчуваючи брак робочих рук, уряд розпочав кампанію щодо вербування робочої сили за допомогою виробничої професійної організації «Індустріальні робітники світу». 21 квітня 1915 р. було організовано професійний союз сільськогосподарських робітників, до лав якого в 1918 р. увійшло 50 тис. осіб. Це об'єднання намагалося допомагати і сільськогосподарським

працівникам, і фермерам підвищувати їхні доходи. Але накопичення проблем у сільському господарстві, які з часом зростали, призвело до розгрому в 1917 р. професійної спілки «Індустріальні працівники світу», що суттєво вплинуло на діяльність і існування професійного союзу сільськогосподарських працівників [22, с. 131–133].

Висновки. Дослідження досвіду США в питаннях регулювання земельних відносин є актуальним для Укра-

їни в умовах проведення земельної реформи. Американський досвід може дати змогу визначити, до якої межі необхідно здійснювати монополізацію права державної власності на землю, який повинен бути оптимальний обсяг прав і обов'язків власника сільськогосподарської землі, в тому числі адміністративні й економічні методи впливу на власника землі для досягнення цілей, які мають суспільний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалевский М.М. Северо-Американские Соединенные Штаты. *Политический строй современных государств*. Санкт-Петербург : Тип. С.-Петерб. АО печ. и писчебум. дела в России «Слово», 1905. Т. 1. С. 272–400.
2. Речицкий В. Императив толерантности, генетические истоки. *Толерантність у транзитивних суспільствах: філософський, правовий, політичний, соціологічний виміри*. Харків : Юрайт, 2016. С. 10–21.
3. Токвиль А. О демократии в Америке : соч. Пер. с 14 фр. изд. Москва : Типо-литогр. Т-ва И.Н. Кушнерев и К, 1897. 620 с.
4. Заславский Д.О. Очерки истории Северо-Американских Соединенных Штатов XVIII и XIX в.в. Москва : Огонек, 1931. 224 с. (Популярная библиотека: Всемирная история).
5. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран (комментированная) / сост.: Л.М. Маймескулов, Д.А. Тихоненков; под ред. Л.М. Маймескулова. Харьков : Право, 2011. 872 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 2. 608 с.
7. Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII – XIX веков: Англия, Франция, Италия, Германия / под ред. П.Н. Галанза. Москва : Госюриздат, 1957. 587 с.
8. Кольб Г.Ф. История человеческой культуры с очерком форм государственного правления, политики, развития свободы и благосостояния народов. Пер. с 3-го, перераб. и значит. доп. нем. изд. Киев; Харьков : Юж.-Рус. книгоизд-во: Тип. И.И. Чоколова, 1899. 588, IV с.
9. Единбурзький погляд на історію демократії від давніх часів до майбутніх можливостей / за ред.: Б. Айзехен, С. Стоквелл. Харків : Фолю, 2017. 639 с.
10. Бабин А.В. История Северо-Американских Соединенных Штатов: в 2 т. Санкт-Петербург: Тип. Тренке и Фюсно, 1912. Т. 2: 1829–1910. 471 с.
11. Бабин А.В. История Северо-Американских Соединенных Штатов: в 2 т. Санкт-Петербург: Тип. Тренке и Фюсно, 1912. Т. 1: 1607–1829. 493 с.
12. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права : учеб. пособие / сост. В.Н. Садиков. Москва : Велби, 2002. 768 с.
13. Агрономическая помощь населению в Соединенных Штатах Америки / сост. И.Б. Розен. Екатеринослав : Тип. Губерн. Земства, 1911. 326, XVIII с.
14. Белявская И.А. Буржуазный реформизм в США, 1900–1914. Москва : Наука, 1968. 414 с.
15. Макачук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. 6 вид., доп. Київ : Атіка, 2007. 624 с.
16. Новая история, 1871–1917 : учеб. для пед. ин-тов / под ред. В.Г. Ревуненкова. Москва : Учпедгиз, 1961. 473 с.
17. Николаец К. Жіноцтво в соціально-економічному житті в США в період Громадянської війни 1861–1865 років. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. Вип. 98. С. 32–37.
18. Гуковский А.И. Феодализм в Западной Европе. Москва : Журн.-газ. об-ние, 1932. Ч. 2. 88 с. (Популярная библиотека: Всемирная история).
19. Кольбенко А. Прийняття «Статей Конфедерацій» 1781 року та створення конфедеративного союзу в США. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2016. Вип. 62. С. 40–46.
20. Шпотов Б.М. Фермерское движение в США, 1780–1790-е годы. Москва : Наука, 1982. 215 с.
21. Галатин М.Ю. США: правовое регулирование использования земель. Москва : Наука, 1991. 252 с.
22. Мак-Вильямс К. Бедствующая земля. Москва : Госиноиздат, 1949. 409 с.
23. Дембо Л.И. Очерки современного аграрного законодательства капиталистических стран: США, Англия, Франция, Италия, ФРГ. Москва : Госюриздат, 1962. 248 с.